

**СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЛАКУН
У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТВОРУ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА
«ДВНАДЦЯТЬ ОБРУЧІВ»**

**METHODS OF TRANSLATING SOCIO-CULTURAL LACUNAE
IN THE GERMAN TRANSLATION OF YURI ANDRUHOVYCH'S WORK
"THE TWELVE HOOPS"**

Олійник Л.В.,

orcid.org/0000-0003-1401-9223

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови

Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Тарасенко О.Ю.,

orcid.org/0000-0002-3659-5777

магістрантка II курсу кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови

Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

В статті проаналізовано застосування способів відтворення соціокультурних лакун роману Юрія Андруховича «Дванадцять обручів» в німецькомовних перекладах, що було метою наукової розвідки. Також разом із дослідженням способів відтворення культурно маркованих лексичних одиниць, обраховано і частотність вживання окремих способів для перекладу соціокультурних лакун згаданого твору. Окрім того, в роботі розглянуто питання дефініції поняття «лакунарності», а також труднощі відтворення соціокультурних лакун у художніх текстах. Поняття «соціокультурна лакуна» розвивається разом з мовою, а отже зумовлює утворення нової культурно маркованої лексики, для відтворення якої необхідно детальніше досліджувати вищезазначене явище на кожному етапі розвитку. Отже, як доводить проведений аналіз способів перекладу, які використав перекладач, найчастіше для відтворення культурно маркованих лакун було застосовано спосіб використання наявного аналога – 47%, що уможливило адаптувати текст перекладу для реципієнтів, а застосування схожих відповідників в іншій культурі не спотворило загальний зміст твору. Використовуючи спосіб лексико-семантичної заміни для перекладу вищезгаданої лексики в 26% прикладів, перекладач вдався до вживання семантично вужчих або ширших за значенням лексичних одиниць, щоб відтворити значення лакун у своєму перекладі. Недоліком використання транслітерації для адресата, яку було застосовано в 16% прикладів перекладу є складність розуміння сенсу лакуни з контексту, що може спричинити хибне сприйняття культурно маркованої лексики, яку містить оригінал твору або ж нерозуміння такого перекладу взагалі. Реалізація описового способу перекладу в 11% в прозовому творі є релевантною, оскільки не створює проблем із передачею змісту самого тексту, однак виявилась менш ефективною при перекладі.

Ключові слова: соціокультурна лакуна, художній твір, переклад, спосіб перекладу, лексична одиниця.

The article analyzes the using of translating methods of the socio-cultural lacunae of Yury Andruhovych's novel "Twelve Hoops" in German translations, which was the goal of scientific research. Also, together with the study of the methods of reproduction of culturally marked lexical units, the frequency of the use of individual methods for the translation of the socio-cultural lacunae of the mentioned work was also calculated. In addition, the work examines the issue of the definition of the concept "lacunarity", as well as the difficulties of reproducing socio-cultural lacunae in artistic texts. The concept of "socio-cultural lacuna" develops together with the language, and thus leads to the formation of a new culturally marked vocabulary, for the reproduction of which it is necessary to study the above-mentioned phenomenon in more detail at each stage of development. So, as the analysis of the methods of translation used by the translator proves, this was the method most often used to reproduce culturally marked lacunae – 47%, which made it possible to adapt the translated text for the recipients, and the use of similar equivalents in another culture did not distort the overall meaning of the work. Using the method of lexical-semantic substitution to translate the above-mentioned vocabulary in 26% of the examples, the translator resorted to the use of semantically narrower or broader lexical units in order to reproduce the meaning of lacunae in his translation. The disadvantage of using transliteration, which was used in 16% of translation examples, is the difficulty of understanding the meaning of the lacuna from the context, which can cause a false perception of the culturally marked vocabulary contained in the original work or a misunderstanding of such a translation in general. The implementation of the descriptive method of translation in 11% in a prose work is relevant because it does not create problems with the transmission of the content of the text itself, but it turned out to be less effective in translation.

Key words: socio-cultural lacunae, literary work, translation, method of translation, lexical unit.

Постановка проблеми. Культура та поняття. Існування мови окремого народу уможливує існування його культури, традицій та

національної ідеї. Мова це багатогранне динамічне поняття, яке постійно змінюється, розвивається. Через цю природу мови розвиток лінгвістичних наук не може стояти на місці, з'являються нові теорії, припущення та дослідження. Окрім розвитку мови як окремого об'єкту неабиякий вплив на неї має перекладацька діяльність. Факт культурологічної приналежності окремих понять можна відслідкувати лише за допомогою зіставлення двох різних мов, відповідно двох різних культур. На основі цього ґрунтується більшість досліджень мовознавців. У нашому випадку це порівняння німецької та української культури. Переклад з однієї мови на іншу – це контакт двох різних традицій, який породжує труднощі для адекватної передачі окремих понять, а саме культурно маркованої лексики реципієнтам тексту перекладу. Під час взаємодії з іншою мовою реципієнт сприймає її через призму власної культури [1, с. 115], а це означає безпосередній контакт з лінгвокультурним лексичним матеріалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченням природи лакунарності та дотичними до цього явища питаннями займалися багато мовознавців, а от саме шляхи передачі культурно маркованої лексики досліджувались в роботах К. Аланена, Т.О. Анохіної, О.В. Бока, Р.П. Зорівчак, Г.С. Іванової, А.П. Король, М.П. Котеленець, У.Л. Кшенівської, О. Лотоцької, Н.О. Мороз, К. Невинної, Н.М. Чепель. Головними ознаками лакун залишається те, що вони є незвичними та екзотичними (у сенсі приналежності лише для конкретної культури) [2, с. 4]. Міжкультурні лакуни – не просте явище. Коли ми розглядаємо лексичну лакуну через призму лінгвістичного дослідження доречно розуміти, що воно складне та багатовимірне [3, с. 6]. Саме складний характер лакунарності сприяє тому, що окрім лінгвістичного підходу до дослідження цього явища, доцільно використовувати також і культурологічний підхід. Безеквівалентна лексика, зокрема лакуни не є поняттям, яке не розвивається, вони змінюються разом із розвитком самої мови. Окрім того деякі лакуни зникають з повсякденного та загального вжитку через те, що більше не є актуальними для певного часу та певної культури.

Постановка завдання. Поняття «лакуни» – є одним із мовознавчих понять, яке утворилось в результаті діяльності самої мови, як «живого об'єкту». Лакуна як поняття виникло в результаті зіставлення двох протилежних іноземних мов. Існує декілька варіантів трактування

поняття «лакуна», але спільним для всіх трактувань є те, що лакунами вважають елементи безеквівалентної лексики однієї мови у зіставленні з іншою. Отже, лакуни – це унікальні поняття однієї мови, які не мають прямих відповідників в іншій мові. Найчастіше з явищем соціокультурних лакун ми можемо зустрічатися під час перекладацької діяльності, яка зумовлює проблему перекладу цих елементів. **Тому метою нашого** дослідження є аналіз шляхів відтворення соціокультурних лакун роману Юрія Андруховича «Дванадцять обручів» в німецькомовних перекладах.

Виклад основного матеріалу. Соціокультурна лексика, а саме її розуміння, неабияк залежить не тільки від існування тлумачень окремих слів, а й від того, як самі носії цієї лексики вживають її та в яких комунікативних ситуаціях використовують. Тому під час перекладу необхідно враховувати комунікативну ситуацію вживання соціокультурної лексики та наявність пресупозитивної інформації, яка існує в ментальності учасників спілкування і впливає на зміст [4, с. 64]. Перекладачеві окрім мовних засобів необхідно знати культуру, у якій вживається лакуна, індивідуальну специфіку перекладацької ситуації, форму тексту, мету вживання соціокультурної лексеми, а також врахувати цілу низку позалінгвальних факторів.

У сучасному перекладознавстві відомо досить багато способів перекладу лексичних одиниць, особливо коли мова йде про лексичні одиниці, які не завжди мають прямі відповідники у мові, на яку здійснюють переклад. Лінгвісти розмежовують у сучасному мовознавстві перекладацькі прийоми, за допомогою яких можна якнайкраще передати значення тієї чи іншої лакуни, а також знайти вдалий еквівалент.

Сучасні дослідники акцентують увагу на двох стратегіях перекладу тексту – «одомашнення» (domesticating approach) і «відчуження» (foreignizing approach) перекладу. Вибір стратегії тісно пов'язаний із роллю суб'єкта перекладацької діяльності та можливостями перенесення безеквівалентної лексики з мови оригіналу на мову перекладу, включаючи історичні реалії вихідного тексту. На думку дослідників, вибір тієї чи іншої стратегії зумовлюють і позамовні фактори: культурні, економічні, політичні та соціальні [5, с. 240].

Найбільш поширеними способами для перекладу міжкультурних лакун є наступні:

- Транслітерація;
- Калькування;

- Використання аналога;
- Використання описового перекладу;
- Використання лексико-семантичних заміни;
- Опущення.

Одним із найбільших джерел міжкультурних лакун є твори художньої літератури, які містять культурну спадщину України. З метою поширення української літератури та культури не лише в межах країни, а далеко за її межами, перекладачі працюють над створенням перекладів україномовних творів. Окрім адекватного перекладу, неабияке значення має також і передача лакун, які зустрічаються в тексті.

Для практичного аналізу застосованих способів перекладу міжкультурних лакун було обрано роман сучасної літератури «Дванадцять обручів», автором якого є Юрій Андрухович.

Проаналізувавши переклад роману «Дванадцять обручів» Юрія Андруховича можемо зробити такі висновки. Найчастіше для перекладу лакун перекладач застосовував спосіб використання наявного аналога. За допомогою цього способу було перекладено 47% лакун, які було виокремлено в тексті. Застосування згаданого способу фактично адаптувало текст перекладу для реципієнтів, а застосування схожих відповідників в іншій культурі не спотворило зміст твору.

Потім минуло ще декілька святкових, настільки ж заляпаних дощами і рештками снігу днів та ночей: якісь пошарпані вертени [6].

Die Festtage und Nächte vergingen, von Regen und Schneematsch versaut mit zerlumpten Krippenspielern [7, с. 24].

Спосіб використання аналога часто застосовується для відтворення назв страв національної кухні. Винятком не стали й національні страви, назви яких використав у своєму романі Юрій Андрухович.

Колись я любив солодке, особливо маківники моєї тети [6].

Früher habe ich Süßes geliebt, besonders den Mohnkolatschen meiner Tante [7, с. 115].

Лакуна «маківник» позначає здобну випічку із маковою начинкою. Попри те, що ця страва поширена в багатьох інших культурах, її вважають однією із традиційних страв української кухні. Для відтворення вищезазначеної лакуни, перекладач використав відповідник «*Mohnkolatschen*». Якщо порівнювати німецький переклад, який було застосовано для україномовної лакуни, можемо сказати, що він якнайкраще відтворює іншу страву української кухні «*колач*». Тому на нашу думку, краще було

б використати інший відповідник, наприклад, «*Mohnkuchen*» або «*Mohnstriezel*». Варіант, який вибрав перекладач для свого перекладу дещо спотворює зміст лакуни, а отже адресат може сприйняти її невірно, інакше ніж в тексті оригіналу.

Іншим способом, який було застосовано для відтворення лакун у романі «Дванадцять обручів» став спосіб лексико-семантичної заміни. Близько 26% від загальної кількості лакун було перекладено за допомогою цього способу. Лексико-семантичні заміни допомагають відтворювати культурно марковану лексику не спотворюючи зміст та структуру твору та замінюючи культурні лакуни на поняття, близькі за значенням.

Гранчак, поставлений на зігнутому в лікті руку, було взято зубами, голову (цього разу перебинтовану) рвучко відкинуто назад – і тьмяно коричнева рідина вільно полилася всередину [6].

Das auf dem angewinkelten Ellenbogen plazierte Glass wurde mit den Zähnen ergriffen, der verbundene Kopf heftig nach hinten geworfen – und die trüb-braune Flüssigkeit floß ungestört hinein [7, с. 167].

На прикладі цього фрагменту бачимо використання лексико-семантичної трансформації для лакуни «*гранчак*». «*Гранчак*» – це склянка з гранованими ребрами, яка мала широке розповсюдження в радянському союзі. Попри те, що вже пройшла епоха використання цього виду склянки, лексична одиниця все ще залишилася у вжитку багатьох людей в Україні і набула додаткових значень. Для перекладу було використане поняття «*Glass*», яке не конкретизує, а узагальнює вищезазначену лакуну. На нашу думку, використання лексично-семантичної заміни для цього випадку є цілком доречним, оскільки переклад зрозуміло передає сенс тексту та зміст поняття.

Ще один приклад використання лексико-семантичної трансформації для дієслова:

Не існує такої речі, котрої б ми з нею не вичворяли [6].

Es gibt nichts, was wir nicht zusammengetrieben hätten [7, с. 123].

Інший приклад також демонструє відтворення дієслова «*вичворяти*» за допомогою методу лексико-семантичної заміни. Згідно тлумаченню значення лакуни «*вичворяти*» означає бешкетувати, галабурдити, робити капосні витівки [8]. В перекладі його просто узагальнили і зробили емоційно нейтральним, відтворивши дієслово за допомогою дієслова «*treiben*».

У романі «Дванадцять обручів» Юрія Андруховича окрім вищезазначених способів

перекладу лакун також було використано спосіб описового перекладу. За допомогою цього способу було перекладено 11% усіх лакун. Використання згаданого способу для прозових творів не створює проблему для перекладача та дозволяє «пояснити» адресату тексту перекладу значення міжкультурної лакуни.

Це якийсь джипоїд, або щось наче міні вен, щось японське, американське, сингапурське, якесь таке сафарі, вестерн, екшн і фікшн, словом, машина марки іномарка, але при цьому, судячи з реву, не виключено, що з кразівським військовим двигуном [6].

Es ist irgendein Jeepoid, vielleicht auch in Mini-Van, was Japanisches, Amerikanisches, Singapurianisches – Safari, Western, Action, Fiction, kurz: ein Auto Marke ausländisch, doch dem Motorengerüll nach zu urteilen mit einem KRAZ-Motor [7, с. 31].

Поняття «іномарка» присутнє у нашій культурі вже давно, його застосовують для загального найменування автомобілів іноземного походження. Попри його широку розповсюдженість у сучасній українській мові намагаються поступово викоринити вживання цієї лексеми, однак все ще велика частка людей все ж користується ним. Для того, щоб відтворити його для німецького перекладу, перекладач вдався до використання описового методу. Таке рішення, на нашу думку, було доречним, адже опис лакуни повністю відтворив зміст поняття для реципієнта німецького тексту. Однак ще один спосіб, який можна було б використати для відтворення цього фрагменту – це спосіб упущення, беручи до уваги поступову втрату актуальності лакуни «іномарка».

Менш актуальним способом перекладу міжкультурних лакун був спосіб транслітерації. Таким способом перекладено 16% лакун у романі «Дванадцять обручів» Юрія Андруховича. Цей спосіб зручний для відтворення граматичної і фонетичної форми слів, однак не завжди вдається чітко відтворити зміст і зрозуміти сенс лакуни з контексту.

Так, ніде правди сховати – магичний танець уже давно робився непристойно сороміцьким, арканні мотиви переходили в коломиївкові [6].

Ja, um der Wahrheit die Ehre zu gehen – der

magische Tanz war schon längst unanständig obszön geworden, die Arkan-Motive gingen in eine Kolomijka über [7, с. 174].

В українській культурі ця лакуна позначає жанр української фольклорної музики. Також «*коломиївками*» називають коротенькі пісні, які мають роль приспівок до танцю. Переважно для коломиїток характерний жартівливий сенс. Для передачі цієї лакуни було використано транслітерацію слова. Це вдале рішення з точки зору збереження культурного відтінку слова у тексті перекладу, однак коли йдеться про те, як сприйматиме текст перекладу читач, можемо припустити, що йому буде досить важко зрозуміти сенс лакуни з контексту.

Ще один приклад, що демонструє використання способу транслітерації:

І це: історію всіх музичних інструментів, за винятком трембіти [6].

Und der Geschichte der Musikinstrumente, mit Ausnahme der Trembita [7, с. 91].

Як бачимо в цьому фрагменті за допомогою згаданого способу перекладач відтворив назву музичного інструменту, який характерний для української культури. Доречно було б також дати коротеньке пояснення до цієї лакуни. Використання інших способів, окрім транслітерації, не змогли б адекватно відтворити це поняття.

Висновки. Отже, як доводить проведений аналіз застосованих способів перекладу лакун обраного для твору, найчастіше для відтворення лакун перекладач застосовував спосіб використання аналога, що уможливило адаптувати текст перекладу для реципієнтів, а застосування схожих відповідників в іншій культурі не створило загальний зміст твору. Використовуючи спосіб лексико-семантичної заміни для перекладу культурно маркованої лексики перекладач вжив вужчі або ширші за змістом поняття, щоб відтворити значення лакун у своєму перекладі. Недоліком використання транслітерації є складність розуміння сенсу лакуни з контексту для адресата, що може спричинити хибне сприйняття культурно маркованої лексики, яку містить оригінал твору. Реалізація описового способу перекладу в прозовому творі є релевантною, оскільки це не спричиняє проблем із передачею змісту самого тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колода С. О. Текстові лакуни як маркери специфіки лінгвокультурної спільноти в романі А. Оза "Куфса Шхора". *Східний світ*. 2005. № 1. С. 115–121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/SkhS_2005_1_13 (дата звернення: 02.10.2022).

2. Введенська Т. Ю. Методичні рекомендації по організації самостійної роботи студентів до курсу «Проблеми міжкультурної комунікації та перекладу». Д.: ДВНЗ «НГУ», 2014. 54 с.
3. Литвин І. М. Перекладознавство. Науковий посібник. Черкаси : Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. 288 с.
4. Мохотонко Д. О. Відтворення семантико-стилістичних функцій культурних лакун засобами цільової мови. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/10897> (дата звернення: 02.10.2022).
5. Venuti L. Strategies of Translation. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London & New York : Routledge, 2005. P. 240–244.
6. Андрухович Ю. Дванадцять обручів. URL: <https://osvita.ua/school/literature/a/66658/list-25.htm>(дата звернення: 02.10.2022).
7. Andruchowytch J. Zwölf Ringe. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2005. 307 S.
8. Тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 30.10.2022).